

Příloha: Limity českého práva při řešení následků domácího násilí

Markéta Huňková, Jiřina Voňková

Česká společnost se k domácímu násilí staví zatím stále ještě nejednoznačně s tendencí k bagatelizaci tohoto jevu. Zatímco jiné násilné činy, např. krádež, vražda, loupež, zde automaticky bývají chápány jako nesprávné jednání a panuje všeobecný souhlas s udělením trestu za ně s tím, že bývá voláno dokonce po větším postihu tohoto druhu kriminality, než je tomu v současnosti,³⁸ v případech domácího násilí je to jiné. I na vraždu, u které je v pozadí dlouhodobé násilí v partnerském vztahu, totiž pohlíží část české společnosti jako na vyprovokovanou. Nikoli výjimečné jsou potom reakce typu: „kdo ví, jak to bylo...“, „vyprovokovala ho...“ atd.

Domácí násilí představuje specifický problém, který vyžaduje specifická řešení. Základní odlišnost domácího násilí od jiných forem násilných projevů spočívá především v tom, že domácí násilí se většinou odehrává beze svědků, stranou veřejnosti, mezi dvěma osobami, které jsou spojeny citovou vazbou (manžel – manželka, rodiče – dospělá děti, druh – družka, homosexuální partneri). To výrazně ovlivňuje možnosti prevence, represe, ale i pouhé evidence domácího násilí.³⁹

Až na nejtragičtější případy, které končí smrtí či těžkým ublížením na zdraví oběti, nenese pachatel domácího násilí za své činy téměř žádné právní důsledky. Tento fakt není většinou zohledněn ani v rámci řízení o práva k dětem či v rámci posuzování bytové otázky.

Přitom nelze nezmínit skutečnost, že nečinnost státu v oblasti cílené eliminace domácího násilí a jeho negativních následků rovná se porušení základních práv a svobod obětí domácího násilí,⁴⁰ a to zejména práva na ochranu tělesné integrity.⁴¹

38 Více např. Vybulka, M.: Přísnějšímu potrestání vražd brání trestní zákon, *Moravské Slovo* ze dne 25. 10. 2000, str. 5 a násl.

39 Více např. Franková, Z. a Vitoušová, P.: Postavení obětí domácího násilí v nejširších právních a procesních souvislostech, pro Ministerstvo vnitra ČR – Odbor prevence kriminality zpracoval Bílý kruh bezpečí, první vydání, Praha, 2000 In: www.mvcr.cz; Voňková, J. – Huňková, M. a Čacká-Pavlíková, I.: Domácí násilí v České republice v roce 2002 z pohledu práva – studie, Praha, profem o.p.s. – projekt AdvoCats for Women, 2002, str. 7 In: www.profem.cz, str. 3 a násl.; Voňková, J. a Huňková, M.: Domácí násilí v českém právu z pohledu žen, první vydání, Praha, profem o.p.s., 2004; Domácí násilí, záležitost nikoli jen soukromá. Fakta, názor, právo. Sborník příspěvků českých a zahraničních odborníků (Koordinační kruh prevence násilí na ženách), první vydání, Praha, 1997, str. 94

40 Základní lidská práva a svobody, mezi které patří mimo jiné i právo na ochranu tělesné integrity a právo na život jsou v ČR zakotveny jako obecné principy v předpisech nejvyšší právní síly, a to v ústavním zákoně č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, v aktuálním znění a v usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, Listina základních práv a svobod, v aktuálním znění. Základní práva a svobody jsou až na výjimky přímo vynutitelná a náleží pod ochranu soudní moci. Platí, že vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal souhlas Parlament ČR a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí jejího právního řádu, přičemž v případě, že tato mezinárodní smlouva stanoví něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.

41 Čl. 7 Listiny základních práv a svobod proklamuje nedotknutelnost osoby a zákaz nelidského či ponižujícího zacházení.

Definice pojmu „domácí násilí“

Český právní řád neobsahuje žádnou definici pojmu „domácí násilí“.

V mezinárodněprávních dokumentech, vnitrostátních zahraničních právních úpravách a odborné literatuře se při popisu zkoumaného jevu můžeme setkat s poměrně pestrou paletou užívaných více či méně adekvátních pojmů, mezi něž patří zejména: v mezinárodněprávních dokumentech uváděné termíny – „násilí vůči ženám“ (violence against woman), „rodově podmíněné násilí“ (gendered based violence), „zneužívání žen, manželek“ (woman, wife abuse), „zneužívání v partnerském vztahu“ (spouse abuse), „bitá žena“ (battered woman); v krajinách s angloamerickým systémem práva zavedený pojem – „domácí násilí“ (domestic violence); v německy hovořících zemích vytvořený termín – „násilí uvnitř rodinného kruhu“ (Gewalt in der Familie, inter family violence).⁴²

My jsme pro účely této studie vymezily domácí násilí jako jakékoliv jednání, které má za cíl uplatnění moci nebo kontroly nad dospělou osobou, k níž je pachatel v rodinném, partnerském či obdobném vztahu, způsobující na straně oběti tíseň nebo újmu. Pod pojem obdobný vztah, který vnímáme flexibilně, potom řadíme např. vztah bývalých manželů nedávno rozvedených žijících i nadále v jednom bytě. Termínem „dospělá osoba“ rozumíme osobu zletilou.⁴³

Na základě zkušeností z praxe považujeme za vhodné a pro účely této studie budeme od sebe odělovat termín „násilí v rodině“ od termínu „domácí násilí“. Rozdíl mezi obsahem těchto pojmů vnímáme zejména v osobě možných obětí, přičemž pod termín „násilí v rodině“ přiřazujeme i oběti násilí, které je páčáno v rámci rodinných vztahů na dětech. Domníváme se totiž, že násilí na dětech by vzhledem ke specifčnosti jevové stránky a dále vzhledem ke značné společenské nebezpečnosti mělo být upraveno zákonem převážně samostatně se zřetelem k potřebě zvýšené ochrany dětí.

Speciální zákon na ochranu obětí domácího násilí v ČR dosud nebyl přijat.

Trestně-právní instituty využitelné při ochraně obětí domácího násilí

Trestní právo poskytuje ochranu proti útokům proti životu, zdraví a majetku bez rozlišení, zda existoval či existuje rodinný, partnerský či obdobný poměr mezi pachatelem a jeho obětí, či nikoliv. Naplní-li jednání domácího násilníka znaky některého z trestných činů uváděných v trestním zákoně, mělo by být jako trestný čin i hodnoceno. V rámci násilných vztahů jsou páčány zejména trestné činy vzbuzení důvodné obavy podle ustanovení § 197a, ublížení na zdraví podle ustanovení § 221, týrání svěřené osoby podle § 215, vraždy podle ustanovení § 219, omezování osobní svobody podle § 231, vydírání podle ustanovení § 235, porušování domovní svobody podle ustanovení § 238, neoprávněného zásahu do práva

42 Konkrétně lze tyto termíny nalézt v těchto dokumentech (řazeno přesně sledující text): Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) – Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 62/1987 Sb.); Declaration on the Elimination of Violence against Women – Deklarace OSN o odstranění násilí na ženách z roku 1993; Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. 85 z roku 1985; Rezoluce Evropského parlamentu o násilí z roku 1986; Závěrečné usnesení konference OSN o lidských právech ve Vídni z roku 1993; Platform for Action – Akční program 4. Světové konference žen OSN, konané v Pekingu v roce 1995. Další pojmy používané v mezinárodněprávních dokumentech a odborné literatuře a jejich vymezení možno najít např. v Heise, L. L. – Pintaguy, J. a Germain, A.: Násilí páčané na ženách, Skrytá ujma na zdraví, Študijný materiál vypracovaný pre Svetovú banku, první vydání, Humenné, Pro Familia, Aspekt, 1998, str. 53 a násl.; Domácí násilí – přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích, Studie Bílého kruhu bezpečí, první vydání, Praha, Bílý kruh bezpečí, o.s., 2002.

43 Viz definice podle ustanovení § 8 odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, v aktuálním znění.

k domu, bytu nebo nebytovému prostoru podle § 249a a znásilnění podle § 241 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, ve znění pozdějších změn a doplňků (dále jen „trestní zákon“).⁴⁴

Především je však třeba zmínit do trestního zákona za poměrně značného zájmu veřejnosti nedávno vložené ustanovení § 215a, které s účinností od 1. června 2004 zavedlo novou skutkovou podstatu „týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě“. Centrum pozornosti tohoto způsobu právní úpravy bylo zaměřeno jejím tvůrcem na specifické podmínky, při nichž dochází k domácímu násilí⁴⁵ a dále na prostředí, kde se tak děje. Týrané osobě nemusí vzniknout konkrétní škody na zdraví, ale předpokládá se, že jednání agresora týraná osoba pro jeho krutost, bezohlednost či bolestivost pocívala jako těžké příkoří. Může jít o zlé nakládání působením fyzických útrap, ale i o zlé nakládání v oblasti psychické.⁴⁶

U mnoha z trestných činů, které jsou většinou páčány v rámci domácího násilí, lze za splnění všech předpokládaných podmínek uložit alternativní trest s relevantními omezeními a povinnostmi, ale i dohledem probačního pracovníka (ustanovení § 26a a následující trestního zákona). V rámci tzv. probačního programu by potom mohlo být uloženo násilníkovi absolvovat i příslušný sociální trénink.⁴⁷ Tato teoretická možnost daná zákonem však zatím své realizace v praxi nedosahuje. Ze zahraničních zkušeností⁴⁸ navíc vyplývá, že úspěchy takových programů pro pachatele jsou spíše nepatrné.

Z hlediska efektivnosti trestněprávních ustanovení vzhledem k cíli ochrany společnosti před domácím násilím sehrává významnou roli ustanovení § 163 zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu, ve znění pozdějších změn a doplňků (dále jen „trestní řád“), podle něhož musí dát poškozená osoba u většiny trestných činů spadajících do úvahy v rámci domácího násilí souhlas s trestním stíháním pachatele (výjimkou je výše popsaný trestný čin týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě podle § 215a trestního zákona). Za situace, kdy oběť sdílí s násilníkem společný byt, eventuálně mají společné děti, majetek, či je na něm přímo ekonomicky závislá, je pro násilníka velmi jednoduché přimět ji k rozhodnutí, aby souhlas s jeho trestním stíháním neudělila. Dlužno podotknout, že většina domácích násilníků je pro jednání naplňující skutkovou podstatu některých trestných činů pokrývajících jednání v rámci domácího násilí stíhána na svobodě. Přihlédnout v tomto kontextu musíme navíc k současné právní nemožnosti vykázat násilníka z bytu, který sdílí společně s obětí, a dále i k enormní délce, po kterou trvá soudní řízení v ČR. Odepření tohoto souhlasu již nikdy nelze vzít zpět. Velké naděje, které byly vkládá-

44 Více např. Martinková, M. a Macháčková, R.: Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí, první vydání, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001; Kuchta, J.: Trestní právo hmotné – zvláštní část, druhé přepracované vydání, Masarykova univerzita, Brno, 1996; Voňková, J. a Huňková, M.: Domácí násilí v českém právu z pohledu žen, první vydání, Praha, profem o.p.s., 2004; Voňková, J. – Huňková, M. – Vavroňová, M. a Prokopová, Z.: Násilí v rodině a domácnosti z pohledu práva (domácí násilí). Texty jsou určeny pro účastníce a účastníky školení o možnostech prevence a sociálně-právní pomoci dospělým obětem a dětem, první vydání, Praha 2002; Fenyk, J.: Některé úvahy o postizitelnosti domácího násilí, Právní rozhledy, 2002, číslo 12; Baxa, J. a Král, V.: Domácí násilí a právní možnosti jeho řešení, 2002 In.: <http://ipravnik.cz/revue/revue/clanky/domacinasili021015.html>

45 Vymezení „osoby blízké“ obsahuje ustanovení § 89 odst. 8 trestního zákona.

46 Jako týrání bývá označováno zlé nakládání vyznačující se vyšším stupněm hrubosti a bezcitnosti a určitou trvalostí, které poškozená osoba pocítuje jako těžké příkoří (může jít o bití, pálení či jiné tělesné poškozování, ale i psychické a sexuální násilí, vydírání nebo zneužívání, vyhrožování, nucení k ponižujícím úsluhám, k žebrotě nebo činnostem, které týranou osobu neuměrně fyzicky nebo psychicky zatěžují apod.). In: rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 3. června 1983, sp. zn. 5 Tz 14/83, publikované pod č. 20/84/1.

47 K resocializačním programům pro pachatele více např. Pence, E.: Educational Groups for Men who Batter. The Duluth Modell, 1 -st edition, New York, 1993; Akreditované terapeutické programy pro pachatele (BKB) In: Domácí násilí – přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích, Studie Bílého kruhu bezpečí, první vydání, Praha, Bílý kruh bezpečí, o.s., 2002, str. 88-99; s konkrétními dotazy ohledně tohoto druhu sociálního tréninku je možno obrátit se na Männer gegen Männer – Gewalt, Mühlendamm 66, 22087 Hamburg, tel.: (040) 220 12 77, e-mail.: MgM88Hmb@aol.com

48 Srovnej např. Scherman, L. – Berg, R. A.: The Specific Deterrent Effects of Arrest for Domestic Assault In: American Sociological Review, 1984, č.2, str. 49 a násl.

ny do novely tohoto ustanovení zákonem č. 265/2001 Sb. (s účinností od 1. 1. 2002) tak, že souhlasu předmětné kategorie poškozených není třeba v případech, kdy je z okolností zřejmé, že tento souhlas nebyl dán nebo byl vzat zpět v tísní vyvolané výhružkami, nátlakem, závislostí nebo podřízeností, v praxi bohužel očekávání příliš nenaplnily. Ukázalo se totiž, že prokázat okolnosti tísně na straně takového poškozeného je stejně náročné, jako dokázat domácí násilí obecně.

Pokud oběť domácího násilí souhlas s trestním stíháním agresora neudělí, trestní stíhání není zahájeno a nikdo již dále projevy násilí v tomto konkrétním vztahu nesleduje.^{49, 50}

Vlivem nedostatečné informovanosti o předmětné problematice mají složky činné v trestním řízení tendence domácí násilí bagatelizovat a shrnout pod nálepku řešení běžných domácích neshod byt formou tzv. „italské domácnosti.“ U obětí domácího násilí tak postupem orgánů činných v trestním řízení a dále reakcemi okolí proto velice často dochází k sekundární viktimizaci.

Člověku, který se stal obětí některého z trestných činů, svědčí v trestním řízení postavení poškozeného (ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná újma).⁵¹ Poškozený má tato práva: činit návrhy na doplnění dokazování, nahlížet do spisů, zúčastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání konaného o odvolání a před skončením řízení se k věci vyjádřit. Poškozený má též nárok v rámci trestního řízení na náhradu škody vzniklé v souvislosti s trestným činem (musí ho však uplatnit a škodu prokázat). Poškozený však nemá např. právo podat odvolání do výroku o vině a trestu.

S účinností od 1. července 2004 byla do našeho trestního řádu zákonem č. 283/2004 Sb. nově vložena povinnost orgánů činných v trestním řízení poučit poškozené či svědky, kterým hrozí nebezpečí v souvislosti s pobytem obviněného nebo odsouzeného na svobodě, o možnosti žádat informace o tom, že obviněný byl z vazby propuštěn nebo z ní uprchl, nebo odsouzený byl propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody nebo z něj uprchl. Podá-li poškozený tuto žádost, potom by měl být o předmětné skutečnosti vhodným způsobem včas vyrozuměn. Až do doby účinnosti tohoto zákona však byly v praxi naprosto běžné případy, kdy oběť domácího násilí byla nucena ihned poté, co se agresor po neavizovaném propuštění např. z vazební věznice zjevil ve dveřích posílen v myšlenkách na pomstu, opustit i s dětmi společný byt.⁵² Zákonem č. 283/2004 Sb. byla poškozenému dále nově vložena do rukou i možnost podat stížnost proti rozhodnutí o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání a proti rozhodnutí o tom, že se podezřelý během zkušební doby osvědčil, tato stížnost má odkladný účinek.

Oproti zahraničí u nás dosud není běžné v rámci policie, soudu, či státního zastupitelství vytvářet speciální oddělení, která by se zabývala toliko případy domácího násilí. V našem právním řádu do dnešního dne nebyla zakotvena ani povinnost policistů (jako je tomu např. v Rakousku)⁵³ při podezření na případ domácího násilí, a to v intenzitě přestupku či trestného činu, informovat oběť o možnosti kon-

49 Výjimkou v tomto směru je pilotní projekt „interdisciplinárního přístupu k řešení případů domácího násilí“ v Ostravě – více informací na www.domacinasili.cz

50 Na oběť domácího násilí je také rovněž velmi často vyvíjen nátlak, a to buď ze strany násilného partnera nebo i ze strany policie, aby proti agresorovi odmítla vypovídat. Podle ustanovení § 100 odst. 2 trestního řádu, které koresponduje s čl. 37 odst. 1 Ústavy ČR, má každý právo odepřít svoji výpověď, jestliže by jí způsobil nebezpečí trestního stíhání sobě nebo osobě blízké. K problematičnosti dopadu tohoto ustanovení vzhledem ke zkoumané otázce efektivnosti právních ustanovení z hlediska cíle ochrany společnosti před domácím násilím lze odkázat na výše uvedené k ustanovení § 163 trestního řádu.

51 Ustanovení § 43 a násl. trestního řádu

52 V praxi jsme se setkali například s případem ženy, která utíkala jen v domácím oblečení a obuvi i s dětmi přes balkon do sousedního bytu, neboť agresor stíháný pro ublížení na zdraví způsoben sekerou a znásilnění, aniž by o tom jeho oběť kdokoli zpravil, byl propuštěn z vazební věznice a najednou se zjevil ve dveřích se sekerou v ruce a křičel, že ji za to, co mu provedla, rozseká.

53 Srovnej 759. Spolkový zákon: Spolkový zákon o ochraně před násilím v rodině GeSchG, č: GP XX RV 252 AB 407 S.47.BR“5300 AB 5311 S 619, ze dne 30. prosince 1996.

taktovat neziskové organizace, které si zvolily za cíl právě pomoc obětem těchto trestných činů. Ani zákon, který by řešil otázku tolik potřebných azylových domů se skrytou adresou, v ČR dosud přijat nebyl.⁵⁴

Většina případů násilného jednání v rámci domácího násilí v ČR, pakliže je ohlášeno na policii, bývá posuzována – mnohdy zcela nesprávně – jako **přestupky**. Jedná-li se o násilné jednání mezi intimními nebo rodinnými partnery přichází do úvahy kategorie přestupků proti občanskému soužití podle ustanovení § 49 odst. 1 zákona o přestupcích, přičemž ve většině případů musí být jejich projednání obětí domácího násilí navrženo (ustanovení § 68 odst. 1 zákona o přestupcích). Za spáchání přestupku může být uložena sankce peněžité pokuty v maximální výši 3.000,- Kč. Šlo-li o násilný útok mezi manželi, nese tíži sankce v naprosté většině důsledků postižená oběť.⁵⁵

Občansko-právní instituty využitelné při ochraně obětí domácího násilí

Vedle nastíněných trestněprávních a správněprávních možností obrany mohou oběti domácího násilí využívat rovněž prostředky ochrany práv obsažené v občanskoprávních předpisech, a to zejména v zákoně č. 99/1963 Sb., občanském soudním řádu, v aktuálním znění (dále jen „občanský soudní řád“). V praxi však mnoho z těchto možností zůstává oběti domácího násilí nevyužíváno. Domníváme se, že hlavní důvod, proč se tomu tak děje, spočívá v neschopnosti oběti domácího násilí v dané situaci (kdy je permanentně násilníkem ohrožována bez skutečně jasné odsuzující odpovědi společnosti na jeho chování v podobě pro něj negativních důsledků) podstupovat v civilním řízení složitý proces dokazování, dále nedostatek finančních prostředků na její straně k tomu, aby si mohla hradit kvalitní právní zastoupení, a v neposlední řadě předsudky a nedostatečnou znalostí zatížený bagatelizující postoj společnosti k tomuto jevu, s nímž se lze setkat i u rozhodujících soudců.

Za současného stavu praxe řešení problematiky domácího násilí v ČR má oběť domácího násilí z hlediska efektivnosti posuzované vzhledem k cíli ochrany společnosti většinou bohužel jen jedinou možnost, jak násilí na sobě páchané zastavit. Touto možností je její důsledná právní a zejména fyzická separace od agresora. Většina obětí domácího násilí, s nimiž jsme se setkaly, žila bohužel v tom omylu, že rozvodem manželství jejich problémy skončí, avšak velmi často právě opak tohoto byl pravdou.^{56, 57}

Oběť domácího násilí může v civilním řízení podat žalobu a dále i návrh na **předběžné opatření**.

Jako předběžné opatření je institut v ČR k ochraně obětí domácího násilí zatím jen málo využíván, avšak v některých případech velice účelný. Stejně význam má v otázkách výchovy, výživy a styku s nezletilými dětmi. Žádné specifické předběžné opatření formulované s cílem ochrany obětí domácího násilí však v platném českém právním řádu oproti např. právnímu řádu slovenskému dosud obsaženo

54 V Praze provozuje azylový dům s kapacitou 12 míst (ženy a děti) se skrytou adresou ROSA – informační a poradenské centrum pro oběti domácího násilí, se sídlem v Podolské 25, 147 00 Praha 4, e-mail: rosa@telecom.cz. Na utajený azylový dům pro klientky z Brna a okolí najdete informace na zbn02@hotmail.com nebo na tel. čísle 776718459. Téměř v každém větším městě v ČR se nachází azylový dům pro matky s dětmi, ovšem jejich adresy nejsou utajeny.

55 Ze zkušeností z naší praxe vyplývá, že u případů domácího násilí je v situaci, kdy oběť domácího násilí ohlásí násilné útoky na policii, běžný postup agresora, který jako sebeobranu proti tomuto jednání oběti rovněž nahlásí policii útok, který mu měla způsobit jeho oběť, který je však zcela smyšlený. I když se jedná o tvrzení proti tvrzení a násilníci se svým návrhem tedy většinou neuspějí, oběť toto chování agresora dokáže velmi paralyzovat v dalším postupu proti domácímu násilí v jejím konkrétním případě. Násilník navíc své návrhy na projednání přestupku (eventuelně trestní oznámení) předkládá jako důkazy svých tvrzení ve všech dalších soudních řízeních, která ho s obětí spojují (zejména řízení o výchově a výživě nezletilých dětí).

56 Více např. Čo prežívajú a cítia bité ženy (Pro Familia) In: Násilie I, (Pro Familia), prvé vydanie, Bratislava, Aspekt, 1998, str. 133-136.

57 Více např. Herman, J. L.: Trauma and Recovery, 1 -st edition, New York, Basic, 1992.

není.⁵⁸ Při snaze o uplatnění možnosti užití předběžného opatření v případě řešení bytové otázky oběti domácího násilí, které by mohlo výrazně zvýšit efektivnost ostatních právních institutů vzhledem k cíli ochrany těchto obětí, neboť by na čas separovalo oběť od násilníka, naráží toto zejména na mantinely vlastnického či nájemního práva násilníka k bytu, k němuž i jeho oběti svědčí právo. Na tomto místě tedy nelze jako východisko pro další úvahy nepoložit otázku: „Co představuje pro českou společnost větší hodnotu, jsou to právo na život, tělesnou integritu, nedotknutelnost osoby a osobní svobodu, nebo právo vlastnické? Co znamená podle měřítká hodnot uznávaných společností více – ochrana člověka nebo věci?“ Bohužel zatím se zdá, že ochrana věci v ČR nad ochranou tělesné integrity člověka vítězí.

Z hlediska občanskoprávního představuje stěžejní problém každé oběti domácího násilí zejména rozřešení bytové otázky.

Bytová situace obětí není v ČR nikterak speciálně s ohledem na charakter případů řešena. Neexistuje žádná výslovná právní možnost, jak pachatel domácího násilí okamžitě zabránit bydlet ve společném bytě s obětí. Týrané ženy řeší svoji situaci nejčastěji odchodem ke svým rodičům nebo do podnájmu, kde potom žijí ve stísněných podmínkách, zatímco jejich bývalý manžel či druh zůstává v jejich společném bytě, který po velmi dlouhou dobu užívá sám, či se svou novou partnerkou. Azylových domů se skrytou adresou, které by byly vytvořeny speciálně pro týrané ženy, je v České republice žalostně málo.

Pro zjednodušení problematičnosti stávající podoby ustanovení upravujících bytovou otázku obětí domácího násilí rozvedeme demonstrativním způsobem pouze variantu společného nájmu nedružstevního bytu manželů.

Pokud za trvání manželství manželé nebo jeden z nich uzavře s pronajímatelem nájemní smlouvu za podmínky, že v okamžiku podpisu nájemní smlouvy spolu manželé fakticky žijí, vzniká jim společný nájem bytu manželů podle ustanovení § 703 odst. 1 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších změn a doplňků (dále jen „občanský zákoník“). V případě, že jeden z manželů byl již před uzavřením manželství nájemcem bytu, vzniká společný nájem bytu oběma v okamžiku uzavření manželství (ustanovení § 704 občanského zákoníku). Společný nájem bytu nezanikne samotným rozvedením manželství, nastoupit musí buď dohoda rozvedených manželů o tom, který z nich se stane výlučným nájemcem bytu (ustanovení § 705 odst. 1 občanského zákoníku), nebo rozhodnutí soudu. Rozvedený manžel, který nebude nadále nájemcem bytu, se není povinen z předmětného bytu vystěhovat, pokud mu není zajištěna **bytová náhrada** (ustanovení § 712 občanského zákoníku). V případě zrušení společného nájmu bytu manželů u nedružstevního bytu má vystěhováváný manžel v zásadě právo na náhradní byt. Pouze existují-li důvody zvláštního zřetele hodné (čímž může být např. i v případech domácího násilí časté fyzické napadání partnerky, děti, fyzická demolice věcí apod.),⁵⁹ může soud rozhodnout, že rozvedený manžel má právo pouze na **náhradní ubytování** (byt o jedné místnosti nebo pokoj ve svobodárně, nebo podnájem v zařízené nebo nezařízené části bytu nájemce). Zajištění bytové náhrady v ČR je věcí komplikovanou a pro oběť domácího násilí nesmírně vyčerpávající. Do doby po určení, než je rozvedenému manželovi zajištěna bytová náhrada, mu k bytu svědčí tzv. **právo na bydlení** a může v něm tedy i nadále přebývat. Tento stav (v mnoha případech trvající až 6 let) má na život oběti domácího násilí přímo katastrofální dopad.

58 Novelou slovenského občanského soudního řádu provedenou zákonem č. 424/2002 Z.z. byl výslovně ustanoven nový druh předběžného opatření, na jehož základě lze násilníka dočasně zakázat vstupovat do bytu, ve kterém žije osoba blízká nebo osoba, která se nachází v jeho výchově či péči. Jako předpoklad pro uložení tohoto druhu předběžného opatření přitom stačí již důvodné podezření z násilí.

59 Podle rozsudku Nejvyššího soudu ČR ze dne 19.1.1999, sp. zn. 2 Cdon 1684/97, může být důvodem zvláštního zřetele hodným ve smyslu § 712 odst. 3, věty druhé, občanského zákoníku i okolnost, že rozvedený manžel úmyslně poškozoval vyklizovaný byt.

Z našich zkušeností s prací pro oběti domácího násilí vyplývá, že náklady na právní zastoupení průměrně právně obtížného případu domácího násilí (řízení o výchově a výživě nezletilých dětí, řízení o styku s nezletilými dětmi, rozvod, vypořádání společného jmění manželů, řešení bytové otázky) advokátem dosahují minimální výše 30.000,- Kč.

Ustanovení § 30 občanského soudního řádu umožňuje oběti v případě, že je její finanční situace natolik obtížná, že splňuje podmínky stanovené pro osvobození od soudních poplatků (např. je-li na mateřské dovolené), požádat soud o stanovení právního zástupce. Bezplatný zástupce či zástupce za sníženou odměnu jí může být přidělen i podle § 18 odst. 2 zákona č. 85/1996 Sb., zákona o advokacii, v aktuálním znění. Efektivnost těchto ustanovení poměřovaná vzhledem k cíli ochrany společnosti před domácím násilím je však malá, a to zejména vzhledem k nedostatečné motivaci takto stanoveného právního zástupce způsobené značným nepoměrem námahy, kterou je třeba vynaložit, k možnému výsledku. Svoji roli sehrává rovněž nedostatečná a předsudky zatížená znalost předmětné problematiky.

Speciální zákon o bezplatné právní pomoci v ČR dosud schválen nebyl.⁶⁰

Ochrana dětí jako svědků domácího násilí

Ochranu dětí na té nejzákladnější úrovni upravují mezinárodněprávní dokumenty a úmluvy.⁶¹ Ochranu rodičovství, rodiny a dětí ze strany státu výslovně zakotvuje i čl. 32 – Listiny základních práv a svobod.

V rámci trestního práva je poskytována zvláštní ochrana nezletilým dětem v ČR zejména prostřednictvím ustanovení nacházejících se v Hlavě VI. pod názvem „Trestné činy proti rodině a mládeži“ trestního zákona. Mezi zde zahrnuté skutkové podstaty využitelné v boji proti domácímu násilí patří uvést např. trestný čin **zanedbání povinné výživy** (§ 213 trestního zákona). V rodinách, kde je přítomno domácí násilí, dochází velice často i k páchání trestného činu **týrání svěřené osoby** (§ 215 trestního zákona). Každá osoba, která se o týrání osoby svěřené hodnověrným způsobem dozví, je povinna podle ustanovení § 167 trestního zákona tento trestný čin **překazít** a dále podle § 168 trestního zákona **tento trestný čin oznámit**, jinak se sama trestného činu dopouští. Avšak na tomto místě se patří podotknout, že k indiciím naznačujícím týrání nezletilých dětí jsou v ČR často lhostejní např. i lékaři a učitelé těchto dětí. U mnoha případů rozvratu v rodinách ohrožených domácím násilím není respektováno ani pravomocné rozhodnutí soudu o svěřením dítěte do péče jednoho z rodičů. Toto jednání je v trestním zákoně kvalifikováno jako trestný čin **únosu** podle § 216 trestního zákona. O únos však nejde tehdy, jestliže rodič – byť i za použití násilí – odejme dítě druhému rodiči v době, kdy soud ještě o svěřením nezletilého dítěte do péče právoplatně nerozhodl. Podle našeho názoru lze využít k ochraně nezletilých dětí nacházejících se v rodinách ohrožených domácím násilím rovněž trestný čin **ohrožování mravní výchovy mládeže** podle ustanovení § 217 trestního zákona. Skutkovou podstatu tohoto trestného činu totiž naplňuje jednání pachatele, které má za následek „vydání nebezpečí zpusnutí nezletilého dítěte, neboť toto dítě si „osvojí jiné škodlivé návyky, zájmy nebo sklony ...“. Děti, které vyrůstají v prostředí ponižování a agrese, si do svého budoucího života odnášejí nezdravé modely chování. Většinou nejsou schopny normální sociální

60 Pro srovnání nahlédni do Píková, P.: Bezplatná právní pomoc poskytovaná v jednotlivých státech EU, Bulletin advokacie, 2000, číslo 3, str. 43.

61 Jedná se zejména o tyto prameny: Všeobecná deklarace lidských práv, 1948, usnesení DE01/48, Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen – CEDAW, 1979 (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 62/1987 Sb.), Úmluva o právech dítěte, 1989 (sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.), Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, 1966 (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb.) s tím, že podrobnější seznam mezinárodních závazků využitelných v boji proti domácímu násilí lze nalézt např. na www.feminismus.cz/dokumenty_institute.shtml

komunikace a případné nezdrary nebo mezilidské konflikty mají tendence řešit tak, jak byly naučeny, tedy za pomoci agrese proti lidem nebo věcem.⁶²

Další možnosti ochrany nezletilých dětí před negativními důsledky domácího násilí jsou v ČR poskytovány v rámci zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších změn a doplňků (dále jen „zákon o sociálně-právní ochraně dětí“). Pojmem „sociálně-právní ochrana dítěte“ se rozumí zejména ochrana práv dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu; dále ochrana oprávněných zájmů dítěte, a to včetně ochrany jeho jmění a v neposlední řadě i působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Předním hlediskem sociálně-právní ochrany jsou klíčové pojmy „zájem a blaho dítěte“.⁶³ Do péče orgánu sociálně-právní ochrany (dále jen „OSPOD“) totiž náleží především ty děti, jejichž výchova je vážně narušena nebo ohrožena. Domníváme se, že v situaci, kdy dítě vyrůstá v atmosféře fyzického či enormního psychického násilí, je jeho výchova narušena vždy. Při výkladu tohoto zákona je třeba uvědomit si, že pasivní postoj pracovníků OSPOD k domácímu násilí ve svém konečném důsledku napomáhá agresorům v pokračování týrání a posiluje předávání negativních vzorců chování z generace na generaci.

Orgán sociálně-právní ochrany dítěte disponuje možností poskytnout nezletilým účinnou ochranu v podobě zvláštního druhu předběžného opatření, jestliže se dítě ocitlo bez jakékoliv péče nebo jsou-li život nebo příznivý vývoj dítěte vážně ohroženy nebo narušeny (§ 76a občanského soudního řádu). O tomto návrhu musí být rozhodnuto bezodkladně, nejpozději do 24 hodin poté, co byl podán. V praxi je bohužel toto mimořádné předběžné opatření používáno výhradně při návrhu na nařízení ústavní výchovy nezletilých dětí.

Základ právní úpravy vztahů mezi rodiči a nezletilými dětmi ztělesňuje institut rodičovské zodpovědnosti podle ustanovení § 38 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších změn a doplňků (dále jen „zákon o rodině“), který náleží ze zákona oběma rodičům.

Vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, může soud, neučiní-li tak orgán sociálně právní ochrany dětí, učinit v souladu s ustanovením § 43 zákona o rodině tato opatření:

- napomenutí nezletilého nebo jeho rodiče, eventuelně i třetí osoby,
- vyslovení dohledu nad nezletilým nebo jeho rodiči v případě závažnějšího zanedbání výchovy dítěte,
- uložení omezení, která se přímo týkají nezletilého s cílem zabránit škodlivým vlivům na jeho výchovu.

Ustanovení § 44 odst. 1 zákona o rodině potom upravuje pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti, ustanovení § 44 odst. 2 zákona o rodině ukotvuje omezení rodičovské zodpovědnosti a ustanovení § 44 odst. 3 zákona o rodině umožňuje zbavení rodičovské zodpovědnosti. Využití těchto institutů při řešení případů rodin postižených domácím násilím je však v praxi výjimkou. Důvod je třeba hledat v převládajícím přesvědčení, že domácí násilí rovná se soukromý problém, sféra jednotlivce, kam nemá stát zasahovat.

Z našich zkušeností z praxe vyplývá, že v ČR mají v současné době v naprosté většině případů domácí násilníci tendence zneužívat svých rodičovských práv proti svým týraným obětem.⁶⁴

62 K otázce vývoje dětí v násilnických vztazích podrobně Russell, D. E. H.: *The Secret Trauma*, Basic Books, 1 – st edition, New York, 1986.

63 Více např. Hanzová, M. – Nykodým, M. a Kremličková, M.: *Práva a povinnosti našich dětí*, první vydání, Praha, Victoria publishing, 1995; Prokop, M. – Huňková, M. – Jelínková, R. a Rezková, A.: *Právní ochrana dětí a obětí domácího násilí*, první vydání, Brno, Ekologický právní servis, 2000 apod.

64 S odkazem na tento institut v praxi domácí násilníci mimo jiné okamžitě potom, co jejich oběť i s nezletilými dětmi z násilného vztahu odejde, podniknou pátrání, s tím, že před zainteresovanými osobami a institucemi ihned začínají budovat

Podle ustanovení § 26 zákona o rodině musí soud ještě před rozhodnutím, kterým se rozvádí manželství rodičů nezletilého dítěte, upravit jejich práva a povinnosti k dítěti pro dobu po rozvodu. Jedná se zejména o určení, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu. Domníváme se, že v případech domácího násilí není vhodné vzhledem k povaze předmětného jevu uvažovat o svěřeni dítěte do střídané či společné péče obou rodičů podle ustanovení § 26 odst. 2 zákona o rodině.⁶⁵

Při rozhodování o svěřeni dítěte do výchovy rodičů sleduje soud především na tomto místě již několikrát zmiňovaný zájem dítěte s ohledem na osobnost, vlohy, schopnosti a vývojové možnosti dítěte a se zřetelem na životní poměry rodičů, přičemž v úvahu bere i právo dítěte vyjádřit vlastní názor (ustanovení § 31 odst. 3 zákona o rodině). I když je dítě svěřeno do péče oběti domácího násilí, má jeho druhý rodič právo na styk s takovým dítětem. Bohužel většina agresorů si toto právo v praxi vykládá tak, že mu umožní stýkat se se svou dospělou obětí.

Ustanovení § 27 odst. 3 zákona o rodině dává možnost, je-li to nutné v zájmu dítěte, styk s dítětem omezit či zakázat. Soud může upravit rovněž styk dítěte s prarodiči a sourozenci. Odhalení domácího násilí v rodině, kde vyrůstá nezletilé dítě, však podle našich zkušeností z praxe většinou nevyvolá žádné omezení styku agresora s tímto dítětem. Mezi zainteresovanými osobami a institucemi totiž zatím stále ještě převládá názor, že domácí násilí páchané otcem nezletilých dětí na jejich matce nemá žádný vliv na posouzení jeho rodičovských kvalit.

Předpokládaný vývoj českého práva směrem k posílení efektivity ochrany společnosti před domácím násilím

Na závěr tohoto krátkého rozboru chceme vyslovit naději do budoucna. Vzhledem k faktu, že většina vyspělých států přijala komplexní zákonná i sociální opatření k eliminaci domácího násilí,⁶⁶ lze - a to zejména se zřetelem k obsahu zákonodárných iniciativ týkajících se tohoto tématu z poslední doby - odůvodněně očekávat,⁶⁷ že ani ČR nezůstane v této oblasti pozadu. První vlašťovkou v posílení efektivity ochrany společnosti před domácím násilím v ČR se stal pokus o kriminalizaci domácího násilí doplněný o několik dílčích změn v oblasti trestního práva procesního,⁶⁸ s tím, že další změny zasahující zejména do práva policejního a občanského, jejichž cílem má být mimo jiné i možnost vykázat násilní-

image zlomeného milujícího otce, kterého nepochopitelně opustila žena vedena cílem ublížit mu mimo jiné i tím, že bude zneužívat jeho děti jako zbraně proti němu. Bohužel naše zkušenosti ukazují, že ve většině případů jsou za současného stavu právní praxe a společenského naladění v ČR násilníci s touto svou strategií úspěšní. Ve snaze zjistit současnou adresu své oběti násilník často nutí orgán sociálně právní ochrany dětí místo úkrytu oběti prozradit, což tento orgán s poukazem na ochranu práv otce většinou i učiní. My se však domníváme, že tento postup orgánu sociálně právní ochrany dětí znamená porušení práva na tělesnou integritu oběti domácího násilí podle čl. 7 Listiny základních práv a svobod.

65 O následcích domácího násilí na dětech vyrůstajících v takových vztazích podrobněji např. Kauffman, J. a Zigler, E.: Do Abused Children Become Abusive Parents?, *American Journal of Orthopsychiatry*, 1987, No 57, str. 186-192; Davis, L. a Carlson, B.: Observation of Spouse Abuse: What Happens to the Children?, *Journal of Interpersonal Violence*, 1987, No 2 (3), 1987, str. 178-191.

66 Podrobně např. Huňková, M. a Voňková, J.: Domácí násilí z pohledu práva (Efektivnost právních norem ČR posuzovaná vzhledem k cíli ochrany společnosti před domácím násilím), *Stráž pod Ralskem, Justiční akademie*, 2004, kapitola č. 4 a násl.

67 Srovnej Novotná, V.: Nové přístupy v řešení problematiky domácího násilí v ČR, *Právo a Rodina, Linde nakladatelství s.r.o.*, No 12, 2004, str. 1 a násl.

68 Srovnej zejména změny provedené zákonem č. 91/2004 Sb. ze dne 29. ledna 2004, kterým se mění zákon č. 140/1961Sb., trestní zákon s účinností od 1. června 2004 a zákonem č. 283/2004 Sb. ze dne 8. dubna 2004, kterým se s účinností od 1. července 2004 mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 265/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

ka z bytu, se v současné době intenzivně připravují. Stěžejní myšlenku chystaného zákona, konečně jako i všech zahraničních právních úprav, které výrazně posílily efektivnost právní ochrany společnosti před domácím násilím, ztělesňuje premisa, že za domácí násilí je odpovědný násilník, a proto musí nést negativní společenský dopad tohoto jevu na svých bedrech, přičemž stát má povinnost přerušit spirálu domácího násilí a oběti domácího násilí poskytnout svoji pomocnou ruku.

Literatura k příloze

- Baxa, J., V. Král 2002. *Domácí násilí a právní možnosti jeho řešení*. <http://ipravnik.cz//revue/revueclanky/domacinasilii021015.html>
- Čírtková, L. 2002. „Domácí násilí ve faktech a teoriích“. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 1: 1-3.
- Čírtková, L. 2003. „Domácí násilí – zatím víme více o obětech“. *Zpravodaj BkB* 2.
- Desatero o domácím násilí. *Shrnutí základních výsledků reprezentativního výzkumu pro BKB a Philip Morris ČR a.s. (Stem pro BKB a PM ČR)*, Praha, květen 2001, www.bkb.cz
- Domácí násilí – přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích. *Studie Bílého kruhu bezpečí*. 2002. Praha: Bílý kruh bezpečí, o.s.
- Domácí násilí – staré problémy, nová řešení? *Sborník příspěvků z konference pořádané organizacemi Friedrich-Ebert-Stiftung, proFem a Rosa dne 26. listopadu 2001 v Praze v prostorách Parlamentu ČR*. 2002. Praha: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Domácí násilí, záležitost nikoli jen soukromá. *Fakta, názor, právo. Sborník příspěvků českých a zahraničních odborníků (Koordináční kruh prevence násilí na ženách)*. 1997. Praha, str. 94.
- Fenyk, J. 2002. „Některé úvahy o postžitelnosti domácího násilí“. *Právní rozhledy* 12.
- Fenyk, J. 2003. „Právní úprava domácího násilí – disproporce mezi úpravou trestního práva hmotného a procesního“. *Zpravodaj BkB* 1.
- Franková, Z. a Vitoušová, P. 2000. *Postavení obětí domácího násilí v nejširších právních a procesních souvislostech, pro Ministerstvo vnitra ČR – Odbor prevence kriminality zpracoval Bílý kruh bezpečí*, Praha, [www.mvcr](http://www.mvcr.cz/nasili/default.htm) (<http://www.mvcr.cz/nasili/default.htm>)
- Heise, L. L., J. Pintaguy, A. Germain 1998. *Násilí páchané na ženách, Skrytá ujma na zdraví, Študijný materiál vypracovaný pre Svetovú banku*. Humenné: Pro Familia, Aspekt.
- Herman, J. L. 1992. *Trauma and Recovery*. New York: Basic.
- Huňková, M. 2003. *K některým otázkám právního postavení žen v ČR (Efektivnost právních norem ČR posuzovaná vzhledem k cíli ochrany společnosti před domácím násilím)*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta, Katedra právní teorie.
- Huňková, M. a Voňková, J. 2004. *Domácí násilí z pohledu práva (Efektivnost právních norem ČR posuzovaná vzhledem k cíli ochrany společnosti před domácím násilím)*. Stráž pod Ralskem: Justiční akademie.
- Huňková, M. 2002. „Domácí násilí z pohledu českého práva“. In: *Ženská práva jsou lidská práva – sborník přednášek ze semináře*. Brno: Nesehnutí, str. 30 a násled.
- Martínková, M., R. Macháčková 2000. *Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Mazarega, I. 2003. *Láska a manipulace*. Praha: Portál s.r.o.
- Novotná, V. 2004. *Nové přístupy v řešení problematiky domácího násilí v ČR, Právo a Rodina*. Linde nakladatelství s.r.o., No 12, str. 1 a násled.
- Pence, E. 1993. *Educational Groups for Men who Batter. The Duluth Modell*. New York.
- Piata žena, *Aspekty násilí páchaného na ženách*. 2001. Bratislava: Aspekt.

- Pikálková, S. (ed.) 2004. Mezinárodní výzkum násilí na ženách – Česká republika/2003: k prvním výsledkům šetření v České republice. Sociologické studie/Sociological Studies 04:2. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Piková, P. 2000. „Bezplatná právní pomoc poskytovaná v jednotlivých státech EU“. Bulletin advokacie 3: 43.
- Tošnerová, T. 2000. Špatné zacházení se seniory a násilí v rodině. Průvodce pro zdravotníky a profesionální pečovatele. Ambulance pro poruchy paměti. Praha: FNKV Praha.
- Vitoušová, P. 1997. Dynamika násilí na ženách v partnerských vztazích – poznatky z pětileté pomoci obětem trestných činů v ČR. Sborník příspěvků českých a zahraničních odborníků přednesených na konferenci Koordinačního kruhu prevence násilí na ženách. Praha: Koordinační kruh prevence násilí na ženách.
- Voňková, J., M. Huňková 2004. Domácí násilí z pohledu žen. Praha: proFem.
- Voňková, J., M. Huňková, I. Čacká-Pavlíková 2002. Domácí násilí v České republice v roce 2002 z pohledu práva – studie (proFem o.p.s.), Praha, proFem o.p.s. – projekt AdvoCats for Women, www.profem.cz
- Voňková, J., M. Huňková, M. Vavroňová, Z. Prokopová 2002. Násilí v rodině a domácnosti z pohledu práva (domácí násilí). Praha: proFem. (Texty jsou určeny pro účastnice a účastníky školení o možnostech prevence a sociálně-právní pomoci dospělým obětem a dětem.)
- Vybulka, M. 2000. „Přísnějšímu potrestání vražd brání trestní zákon“. Moravské Slovo 25. 10. 2000, s. 5n.
- Zpráva o stavu domácího násilí. Dneska Tě ještě nezabiju! 1997. Praha: Nadace Rosa.

Odkazy na www stránky

www.bkb.cz
www.domacinasili.cz
www.mvcr.cz
www.stopnasili.cz